

Folkelig religiøsitet og folkereligiøsitet

JAN OPSAL

”Der godtfolk går, der er Guds veier.” Det er prestesønnen og nasjonaldikteren Bjørnstjerne Bjørnson som krediteres utsagnet som for mange i dag er et sentralt kriterium for hva slags religiøs lære som kan aksepteres¹. Bjørnsons kontekst var spenningen i forhold til den definisjonsmakten som tradisjonelt hadde ligget i kirkeinstitusjonen og prestehierarkiet når det gjaldt religiøse forhold. Bjørnson gjorde med dette folket selv til en avgjørende sisteinstans for grunnleggende religiøse og moralske spørsmål. Det er en drøfting av det ”folkelige” som religionsvitenskapelig analysekategori som er i fokus i denne artikkelen.

Den religiøsiteten som er definert og utviklet av godtfolk uten teologisk kontroll fra religiøse institusjoner eller eksperter, har ofte vært kalt folkereligiøsitet. På Bjørnsons tid var nok den folkelige religiøsiteten i det store og hele preget av kristen virkelighetsoppfatning og kristne forestillinger og knyttet opp til de statskirkelige ritualene.

Arild Romarheim startet sitt akademiske arbeid med å kartlegge nyreligiøse bevegelser som fortonet seg som fremmede fugler i en nordisk religiøs fauna². Etter hvert ble det klart at nyreligiøsiteten var kommet for å bli, og Romarheim fokuserte etter hvert mer på hvordan nye religiøse bevegelser og strømninger påvirket den folkelige religiøsiteten. Han forsket på det

religiøse stoffet i familieukeblader og så på omfanget og karakteren av dette stoffet som et "barometer på folkelig religiøsitet".³

Fra å beskrive nyreligiøsitet eller nyåndelighet som et eksempel på en form for *folkelig religiøsitet* som utviklet seg i Norge, har Romarheim i de senere årene argumentert for at den norske *folkereligiøsiteten* er i ferd med å endre seg ved at den blir mer og mer avgjørende preget av nyåndeligheten, og drøfter hvorvidt det nå skjer et radikalt skifte i folkereligiøsiteten som kan sammenlignes med religionsskiftet for over tusen år siden. Romarheim skriver i et nyere bidrag om "nyåndelig folkereligiøsitet" og foretar der en drøfting av alternativreligiøsitetens plass i dagens samfunn, med særlig vekt på endringer i gudsbegrep og åndetro⁴.

Romarheim har på denne måten gjennom sin forskning vært med på å skape oppmerksomhet både rundt nye religiøse bevegelser og folkelige religiøse fenomener generelt, og spørsmålet om hvordan disse bevegelsene og fenomenene får nedslag i den norske folkereligiøsiteten spesielt. Det sier noe om Romarheims kombinasjon av akademisk arbeid og folkepedagogisk virksomhet at han har fått skrive Store norske leksikons artikkel om folkereligiøsitet, hvor han bruker definisjonen "den allment utbredte form for religiøsitet innen en bestemt kulturkrets" og setter fenomenet i relasjon til førkristne og utenomkristne religiøse tradisjoner som ifølge Romarheim opp gjennom norgeshistorien har stått i vekselvirkning med og i spenning til den offisielle religionen. I nyere tid gjennomgår ifølge Romarheim folkereligiøsiteten store forandringer, og han peker på statistiske data som viser at på flere punkter står tradisjonelle kirkelige trosforestillinger og alternative forestillinger omtrent likt i befolkningen⁵.

Denne artikkelen skal ikke etterprøve Romarheims vurderinger av den religiøse situasjonen i Norge, men som nevnt ovenfor drøfte bruken av "folkelig" som en religionsvitenskapelig analysekategori. Drøftingen skjer ikke bare i forhold til forskning på nyreligiøsitet, men også i forhold til andre former for religiøsitet, for eksempel innen en verdensreligion som islam.

Den fagterminologien som etableres for et akademisk stu-

dium er ikke i seg selv ideologisk nøytral. Bestemte uttrykk kan brukes til å etablere eller styrke ideologiske og faglige diskurser. Dermed innebærer det å etablere og definere faguttrykk at en strukturerer analytiske kategorier og dermed også skaper føringer for den faglige diskursen på feltet. Derfor kan det være fruktbart å stille spørsmål om hvilke kategorier en skal benytte for analyser av bestemte fenomener, og hvordan disse kategoriene skal defineres.

Vogt om folkelig religiøsitet

Islamspesialisten Kari Vogt har kraftig problematisert bruken av "folkelig" i denne sammenhengen:

Når betegnelsene "folkelig islam" og "normativt islam" bannlyses fra denne fremstillingen, er det for det første fordi de er sterkt verdiladete: Vi kunne forledes til å tro at vi står ovenfor en autentisk, "normativ" islam-tolkning versus en mindre autentisk, "folkelig" tradisjon, fjernt fra skriftgrunnlaget⁶.

Hun spør videre:

Er så betegnelsen "folkerelig" knyttet til rekrutteringsgrunnlaget? Er det slik at sufibrorskapene først og fremst rekrutterer blant fattige analfabeter på landsbygda, mens de øvrige henter sine medlemmer i andre skikt av befolkningen – i grupper med større ressurser, materielt og intellektuelt?⁷

Dette siste spørsmålet besvarer hun ved å vise til at sufismen i Pakistan rekrutterer fra brede lag av befolkningen, både landsbyfolk og fra en høyt utdannet og verdsliggjort elite. Vogt erkjenner likevel at det er behov for å identifisere ulike former for islam:

Konklusjonen blir at vi må være åpne for å vurdere ulikeheter mellom grupper, både ideologiske og strukturelle, uten å ta i bruk en både uklar og alderstegen terminologi. For det er selvsagt ikke til å komme forbi at det finnes faktiske for-

skjeller mellom de ulike retningene, og at det også er mulig å snakke om et "lav-islam" og et "høy-islam", for bare å vise til antropologen Ernst Gellners forsøk på å finne en egnet terminologi⁸.

Vogt knytter skillet mellom "lav" og "høy" til behovet for å skille mellom ulike nivåer innenfor rammen av samme trosretning eller konfesjon og bruker som eksempel forholdet mellom tro og praksis hos en sciliansk bonde og en jesuittprofessor i Roma⁹.

Religionsvitenskapelig diskusjon

Den religionsvitenskapelige diskusjonen om terminologien på dette feltet har pågått i rundt et halvt århundre. Den tyske religionshistorikeren Gustav Mensching introduserte begrepsparet "Folk Religion" og "Universal Religion" i 1964¹⁰. Mensching definerte da "Folk Religion" som en religion som er knyttet til en bestemt folkegruppe, i motsetning til universelle religioner som adresserer alle folkegrupper. Mensching bruker her "Folk Religion" med et betydningsinnhold som en ellers finner i formuleringen "etniske religioner". Her er det rekkevidden i den enkelte religionens adresse som er poenget, og Menschings definisjon av "Folk Religion" ligger derfor et godt stykke unna de analysekategoriene denne artikkelen drøfter.

Menschings mer etnografiske bruk av "Folk Religion" og Vogts verdiladete lesning av begrepet "folkelig" er en nyddig påminnelse om semiotikkens understreking av at språklige tegn er konvensjonelle tegn. Konvensjonelle tegn har ikke et opprinnelig eller egentlig innhold, men de får sin betydning gjennom konvensjoner i sosiale kontekster. Dette innebærer også at konvensjoner kan endres over tid, eller fra et fagmiljø til et annet. Det innebærer også at selv om et bestemt ord ikke er verdiladet i seg selv, kan det i en gitt kontekst få en negativ verdiladning og i en annen en positiv. Termen "folkelig" er et godt eksempel på dette, i debatten om det norske kongehuset mener noen at det er svært positivt at Norge har et folkelig kongehus mens andre snakker om at kongehuset er folkelig på godt og vondt¹¹.

I lys av semiotikken er det klart at den samme formulering-

en kan brukes rent deskriptivt, eller den kan utstyres med en negativ eller positiv verdilading. Vi kan kalle dette for et "fortegn", som kan være nøytralt, negativt eller positivt. Men i tillegg kan altså innholdet endre seg ved at konvensjoner knyttet til bruken blir forandret, slik at stadig kan oppstå behov for å presisere eller justere hvordan en bruker den aktuelle formuleringen.

Arild Romarheims bruk av formuleringene folkelig religiøsitet og folkereligiøsitet tyder også på at han opererer med en betydningsnyanse mellom dem. Den første ser ut til å kunne brukes om konkrete fenomener mens den andre mer brukes i en overgripende betydning om en religiøsitet som har en betydelig grad av folkelig utbredelse på det nasjonale planet.

Innen folkloristikken er det tydelig at det "folkelige" ikke betraktes som negativt ladet i seg selv, heller ikke når det er tale om religiøsitet. Folkloristikken er opptatt av fortellinger, forestillinger, skikker og tradisjoner som finnes i folket, også religiøse. For eksempel fører professor i folkloristikk ved Universitetet i Bergen, Torunn Selberg, opp folkelig religiøsitet som ett av sine forskningsområder¹².

Innen nyere nordisk religionsforskning brukes uttrykk som folkereligiøsitet og folkelig religiøsitet ganske hyppig. Uttrykket kan anvendes i overskriften til studier av religiøse fenomener¹³ eller som emneord i Bibsys¹⁴, og gjerne knyttet til studier som på ulike måter er knyttet til folkekirkelige forhold. Slik sett kan disse uttrykkene også brukes som brobyggere mellom en tradisjonell kirkesosiologisk religionsforskning som har stått sterkt i Norden og bredere religionsvitenskapelige perspektiver.

Den engelske sosiologen Robert Towler har definert begrepsparet "official religion" og "common religion" og bruker det første av disse uttrykkene om trosforestillinger og praksis som er foreskrevet, regulert og sosialisert av spesialiserte religiøse institusjoner, mens det andre beskriver trosforestillinger og praksis av en åpenbar religiøs karakter som ikke er forvaltet av en fungerende religiøs institusjon¹⁵. Hos Towler betegner "common religion" vanlige menneskers religion, sett i en viss spenning til offisiell eller institusjonalisert religion.

Uttrykket "common religion" har også vært brukt av Robin

Williams, men da for å beskrive et felles sett av ideer, ritualer og symboler som det er en stor grad av konsensus knyttet til i befolkningen¹⁶. Ut fra Williams kan vi si at det ser ut til å være stor grad av samsvar mellom "common religion" og den institusjonaliserte religionen.

Innen religionssociologien i dag brukes ofte "civil religion" som en betegnelse på befolkningens religiøse felleseie, etter sosiologen Robert Bellahs artikkel i tidsskriftet *Dædalus* i 1967, der han tar i bruk begrepet som ble lansert av den franske filosofen Jean-Jacques Rousseau¹⁷. Rousseau mente at alle samfunn trengte en "civil religion" for å binde samfunnet sammen. Bellah definerte "civil religion" som nasjonens transcendent universelle religion. Bellah beskrev videre "civil religion" i USA som nært knyttet til den jødekristne tradisjonen, men hevet over konfesjonelle ulikheter. Bellahs konsept er utmyntet i USA, som lenge har hatt den kulturelle smeltedigelen som en nasjonal metafor.

Bellah regnet uttrykket "in God we trust" som et uttrykk for denne nasjonale fellesreligionen. Dette uttrykket kan ingen enkeltgrupper gjøre krav på framfor andre, det fungerer overkonfesjonelt i en jødisk-kristen kontekst. Dermed kan samfunnet operere med klare skiller mellom kirke og stat, men i form av "civil religion" kan religionen likevel ha stor betydning i samfunnet.

Etter 11. september 2001 har også uttrykket "God bless America" fått en mer sentral stilling i den offentlige retorikken i USA. En kan si at dersom "in God We trust" er den felles trosbekjennelsen, så er "God bless America" den felles bønningen, og kanskje enda mer den felles velsignelsen som ofte lyses over nasjonen ved anledninger som har et rituelt preg.

"Civil religion" brukes altså i hovedsak til å adressere religion som et nasjonalt fenomen. Det handler i stor grad om religionens rolle i forhold til å fungere som leverandør av en nasjonal bevissthet og et nasjonalt etos. Denne måten å tenke om religion på i forhold til samfunnet har klare linjer tilbake til Émile Durkheims teorier om religionens samfunnsmessige rolle.

Ellers har Popular Religion blitt brukt i en del engelskspråklige religionsvitenskapelige framstillinger. Vrijhof og

Waardenburg tar Popular Religion i bruk i kontrast til Official Religion i en publikasjon som var et resultat av et forskningsprosjekt ved universitetet i Utrecht på 1970-tallet¹⁸. Religionssoziologen Stephen Sharot bruker også Popular Religion, men da i kontrast til Elite Religion¹⁹. Det latinske lånordet "popular" kan oversettes med *folkelig*, men det kan også oversettes med *populær*. Endsjø og Lied spiller på dette uttrykket når de knytter religion og populærkultur sammen²⁰.

Mange moderne religionsstudier som anvender ulike samfunnsfaglige eller missiologiske perspektiver anvender kategorien kontekstuell religiøsitet. Her er gjerne fokuset på å beskrive interaksjonen mellom en bestemt religion som ofte kan oppfattes som en tidløs størrelse og en konkret historisk og sosial kontekst som er i stadig endring. Kristendom anno 2011 får til en viss grad ulike særtrekk når religionen utformes og uttrykkes i lokale kontekster i Malaysia, Madagaskar, Mali eller Mandal. Det samme kan selvsagt også sies om islam eller andre religioner.

De ulike termene som er presentert her, representerer et visst spekter av definisjoner og kategorier som ulike forskere har benyttet i sine analyser. To ulike termer kan ikke uten videre regnes som synonymer, det vil i så fall avhenge av presise definisjoner som gir grunnlag for dette. Det samme faguttrykket kan også defineres og oppfattes ulikt av ulike forskere, sitatene fra Kari Vogt er et godt eksempel på det.

Men det er tydelig at det finnes en gruppe begreper som brukes om beslektede fenomener, eller til å beskrive det samme fenomenet fra ulike faglige synsvinkler. Det kan være grunnlag for å snakke om en klynge av begreper med definisjoner som knytter disse til samme eller lignende fenomener, for eksempel engelske uttrykk som "Folk Religion", "Common Religion", "Civil Religion" eller "Popular Religion" eller norske uttrykk som folkelig religiøsitet, folkereligiøsitet, kontekstuell religiøsitet, eller beskrivelser av en form for religiøsitet som kan være uformell eller "lav". Dette mangfoldet er i seg selv en utfordring i forhold til å skape språklig og akademisk klarhet. Det kan også være et tegn på at dette er et felt der det finnes rivaliserende faglige diskurser. I så fall blir det ekstra viktig å presisere og klargjøre hvilke premisser og forutsetninger som ligger i språkbruken.

Dikotomisk konstruksjon

I debatten om terminologien på dette feltet er det tydelig at det "folkelige" gjennomgående ses i en kontrastfylt relasjon til noe annet, noe som betraktes som "ikke-folkelig" og dermed fungerer som en kontrast til det "folkelige". Den britiske forskeren Bill Musk tar opp denne problemstillingen i sitt doktorarbeid *Popular Islam*, og peker på at det er en spesiell form for dikotomi som synes å oppstå innen de monoteistiske religionene, nemlig dikotomien mellom troen slik den er definert teologisk og troen slik den har funnet uttrykk i vanlige folks liv²¹.

Med henvisning til sin doktorgradsveileder, antropologiprofessor Paul Hiebert, beskriver Musk den omtalte dikotomien fenomenologisk "as one between 'formal', 'official', 'high', 'ideal' or 'theological' religion, and 'informal', 'low', 'non-official', 'popular' or 'folk' religion".²²

Dersom to begreper i en gitt kontekst settes i en dikotomisk relasjon til hverandre, er det klart at for brukeren vil hvert av begrepene få en viktig del av sin betydning fra sin dikotomiske motpart. Derfor er det nyttig å stille spørsmålet til de ulike aktørene som bruker "folkelig" om hvordan uttrykket defineres og ikke minst hva som utgjør et eventuelt dikotomisk motstykke til "folkelig".

Det folkeliges motstykke

Når Menshing setter "Universal Religion" som motstykke til "Folk Religion" er det klart at Menshings anliggende er å klasifisere religionene ut fra hvem som er adressat for religionenes budskap og virksomhet, er det bare ett enkelt folk blir kategorien "Folk Religion", er det alle folkegrupper, blir kategorien "Universal Religion". Han er altså ikke ute etter å identifisere ulike typer religiøsitet som kan finnes innen én og samme tradisjon, men søker å kategorisere ulike typer religioner. Dermed blir Menshings kategorier mindre interessante i denne sammenhengen, og "Universal Religion" blir derfor ikke i det følgende behandlet som et aktuelt dikotomisk motstykke til "Folk Religion". I dag brukes heller uttrykk som etniske religioner og verdensreligioner med betydningsinnhold som ligger nær dem Menshing la i sitt begrepspar.

Når denne avgrensningen er gjort, er det tid for å se på de

begrepene som har vært satt i kontrast til "folkelig" og de andre begrepene som ovenfor ble plassert i en klynge, ettersom de ble brukt til å betegne beslektede og overlappende fenomener uten å kunne identifiseres som synonymer. Her finnes uttrykk som offisiell, institusjonell, formell, konfesjonell, teologisk, normativ, "høy", ideell eller stor, hvert av disse blir på en eller annen måte brukt for å betegne en bestemt form for religiøsitet i en dikotomisk polaritet med en annen form. Spørsmålet er så om også disse begrepene ut fra den måten de blir definert og brukt på, kan plasseres i en klynge.

Det kan være konstruktivt å se noe nærmere på hvert enkelt av disse begrepene med tanke på hvilket betydningsinnhold som blir lagt i dem. Denne drøftingen vil naturlig nok være knyttet til den dikotomiske relasjonen hvert enkelt begrep blir brukt i.

Institusjonell religion kan brukes om de sidene ved en religion som er knyttet til institusjoner som et organisert presteskap eller faste bygninger som brukes i forbindelse med den religiøse kulten. Det knyttes ofte en viss forestilling om kontroll knyttet til det institusjonelle. Ettersom religiøse institusjoner også inngår i mye brukte definisjoner av offisiell religion og begge disse uttrykkene har vært brukt som motpoler til det folkelige, drøftes begge under ett i det følgende.

Offisiell religion ble av Towler knyttet til trosforestillinger og praksis som var forankret i spesialiserte religiøse institusjoner. Dersom en her bruker et smalt institusjonsbegrep, forutsetter denne terminologien at den aktuelle religionen har et sett med institusjoner som både har en status og en innbyrdes forholdsvis enhetlig praksis for at disse institusjonene skal kunne definere hva offisiell religion er. Dersom institusjonsbegrepet her defineres vidt, må en også ta i betraktning at det også finnes institusjoner innen folkelige former for religiøsitet, for eksempel helligsteder som ikke er godkjent av det etablerte religiøse lederskapet. Dette innebærer at det er problematisk å utvikle definisjoner av både institusjonell og offisiell religion slik at avgrensningen og kontrasten til folkelig religion blir klar.

Formell religion er et uttrykk som er blitt brukt for å vise til trosforestillinger og ritualer som har en viss grad av formalisering. Ettersom dette gjerne vil forutsette at det finnes institu-

sjoner med autoritet til å formalisere religionen, vil svakhetene ved uttrykkene institusjonell og offisiell også gjelde formell religion. Samlet kan en si at disse tre uttrykkene fungerer best i en analyse av ulike former for religiøsitet der det finnes en klar institusjonell struktur innen den eller de aktuelle religionene. Satt i kontrast til begreper som folkelig eller uformell vil den dikotomiske kontrasten lett handle om forholdet mellom religiøsiteten til folk flest og religiøsiteten definert av de institusjonelle makthaverne.

Konfesjonell religion blir av en del religions sosiologer brukt som en motpol til civil religion, og det konfesjonelle perspektivet handler dermed om konfesjonell oppdeling i ulike grupper innen den samme religionen. Konfesjonene setter grenser som synliggjør religionens splittende karakter, mens civil religion blir brukt for å betegne det fellesstoffet i religionene som fungerer samlende på et nasjonalt plan. De ulike religiøse konfesjonene vil produsere bevissthet om tilhørighet til subkulturer og fraksjoner i storsamfunnet og dermed fungere splittende. Civil religion vil derimot produsere en felles nasjonal identitet i en kontekst der mange konfesjoner finnes og dermed fungere som et lim i samfunnet. En kunne derfor også tale om nasjonalreligiøsitet, men det er ganske vanlig å bruke civil religion i norske tekster²³.

Med begrepet "teologisk" bringes gjerne det klassiske innenfra- og utenfra-perspektivet inn. Det teologiske perspektivet innebærer at en betrakter religionen innenfra, på dens egne premisser og på dette grunnlaget produseres normativ veiledning om religiøs tro og praksis. Videre ligger det ofte som et premiss for bruken av dette begrepet at en forutsetter at de som definerer religionen teologisk også har en viss teologisk kompetanse. Når teologisk settes i kontrast til det folkelige, tegnes det en motsetning mellom den teologiske ekspertise eller elite på den ene siden og vanlige folk på den andre siden. Vanlige folks oppfatninger og praksis finner en ikke gjenspeilt i normativ teologisk litteratur, men utforskes ved hjelp av samfunnsfaglige metoder som en for eksempel kan hente fra sosiologien eller antropologien.

Denne forfatteren har gjort bruk av begrepsparet normativ-folkelig for å beskrive to ulike tilnærminger til islam²⁴. Dette er

gjort med henvisning til Bill Musks arbeid på dette feltet. Begrepet normativ beskriver en religiøsitet som definerer hva en muslim bør tro og hvordan vedkommende bør leve. De normative synspunktene har gjerne vært forankret i åpenbaringen, særlig i tekster fra Koranen og Hadith. Kontrasten er det folkelige som betegner det muslimer faktisk tror og hvordan de faktisk lever. Ofte er det hverdagens utfordringer og behov som setter dagsorden og premisser for den folkelige religiøsiteten, ikke åpenbaringen slik den fortolkes av de lærde. På mange måter ligger begrepet normativ religiøsitet tett opp til begrepet teologisk religiøsitet, men ettersom ikke alle religioner har teologiske tradisjoner i streng forstand, ble begrepet normativ valgt. Det normative er da beskrevet som en religiøsitet som genereres ovenfra, fra guddommen som fortolkes av den lærde eliten. Det folkelige blir i kontrast til dette sett som en religiøsitet som genereres nedenfra, fra religionens grasrotnivå. En svakhet ved dette begrepet er imidlertid at også den folkelige religiøsiteten kan ha klare normative idealer om tro og praksis, selv om de er utformet og begrunnet mer ut fra hverdagslige situasjoner og erfaringer enn ut fra systematiske fortolkninger av åpenbaringen.

Noen forskere opererer med begrepsparet "høy"/"lav" med betydningsinnhold som en finner hos antropologen Ernst Gellner og religionshistorikeren Kari Vogt. Vogt benytter "høy" i forbindelse med et eksempel knyttet til det religiøse hierarkiet i den romersk-katolske kirken, termen knyttes da til en jesuitt-professor i Roma, mens termen "lav" knyttes til en bonde på Sicilia. Med en slik bruk settes terminologien inn i en sosiologisk kontekst, det er personens plassering i forhold til kirkelig og sosial prestisje og makt som avgjør om "høy" eller "lav" skal benyttes, og her brukes "høy" på en måte som ligger nær det institusjonelle som vi har drøftet tidligere. Vogts konsekvente bruk av anførselstegn reiser også spørsmålet om ikke disse begrepene oppfattes som verdiladete, og hvorvidt anførselstegnene er ment å dempe eller fjerne denne verdiladningen. Begrepet høyreligioner har for øvrig vært brukt i evolusjonistisk sammenheng om de religioner som en mente toppet den religiøse utviklingsstigen, i motsetning til de primitive religionene som befant seg på bunnen av stigen. Også i denne

sammenhengen hadde ”høy” en klar verdiladning, og denne terminologien er stort sett forlatt nå.

Terminologi og diskurs

Vi argumenterte ovenfor for at det var grunnlag for å beskrive en klynge av begreper knyttet til folkelig, ettersom definisjonene og bruken av de ulike begrepene viste seg å være mer eller mindre overlappende. Når det gjelder de dikotomiske motstykkene til disse begrepene, er situasjonen noe forskjellig. Her skiller det globale perspektivet seg ut på den ene siden og det konfesjonelle perspektivet på den andre siden.

Et tydelig eksempel på at valg av terminologi også er valg av en diskurs, finner vi i begrepsparet civil religion – konfesjonell religion. Civil religion har gjennom Rousseau, Durkheim og Bellahs arbeider blitt knyttet til en diskurs som er etablert i noen sosiologiske miljøer om at et samfunn trenger religion som leverandør av felles moral²⁵. Denne diskursen vektlegger at det i alle samfunn utvikles en slik civil religion som bygger på fellesstoff i de eksisterende religionene, slik at oppdelingen i konfesjoner representerer det som svekker det sosiale samholdet. Det innebærer at bruken av begrepet konfesjonell i denne konteksten blir avgjørende preget av diskursen knyttet til civil religion.

Diskusjonen om verdiladning knyttet til begreper som folkelig og ”høy”/”lav” indikerer at det også her handler om diskurser knyttet til både synet på religion og til synet på samfunnet. Ikke minst er dette tydelig når det gjelder termen folkelig, som av Vogt ble betraktet som negativt verdiladet, mens den innen folkloristikken benyttes for å beskrive et forskningsfelt som også omfatter det religiøse, men her uten noen spesiell verdiladning. Hos andre igjen vil det folkelige representere en positiv verdiladning og benyttes som en målestokk på akseptabel religiøsitet, noe som innebærer at det religiøse lederskapet må tilpasse religionen de forvalter til det folk vil ha. Her synes det å være minst tre faglige diskurser som konkurrerer om hvordan termen folkelig bør forstås når den brukes i forhold til religiøse fenomener.

Lignende refleksjoner kunne også gjøres når det gjelder de øvrige uttrykkene vi har diskutert. Avhengig av hvilke konkre-

te definisjoner som blir utviklet, kan valget av konkrete faguttrykk knyttes til bestemte faglige og ideologiske diskurser. Den aktuelle diskursen vil være med å farge bruken av og betydningen av den konkrete termen i hver enkelt kontekst. Det vil også være slik at det konkrete forskningsprosjektet og de faglige og metodiske valg som blir gjort, vil ha en avgjørende innflytelse på den faglige terminologien.

Faguttrykk er ikke objektivt gitte størrelser, men resultatet av prosesser i fagmiljøer som leder fram til språklige konvensjoner. Faguttrykkene står ofte i en større diskursiv sammenheng, slik at de heller ikke kan betraktes som legoklosser som uten videre kan flyttes fra den ene bygningen til den andre. Dermed er det verken realistisk eller ønskelig med en total opprydning i fagterminologien på feltet, det vil være det enkelte prosjektet og den enkelte forskeren som avgjør hva som er den mest fruktbare terminologien, og i noen tilfeller kan det være behov for å kombinere to eller flere uttrykk. Men nettopp derfor blir det nødvendig for den som bruker en bestemt terminologi å gjøre rede for hvilke definisjoner og eventuelle dikotomiske motsetninger en opererer med. Dersom dette blir gjort, kan også begreper som folkelig religiøsitet og folkereligiøsitet fungere som konstruktive analysekategorier i religionsvitenskapelige studier.

Noter:

- ¹ Godt sagt (2002), s. 108
- ² Romarheim 1977
- ³ Romarheim 2000, s. 97
- ⁴ Romarheim 2011
- ⁵ Artikkel av Romarheim om folkereligiøsitet:
<http://snl.no/folkereligi%C3%B8sitet> lest 20.08.11
- ⁶ Vogt 2000, s. 28
- ⁷ Vogt 2000, s. 28
- ⁸ Vogt 2000, s. 29
- ⁹ Vogt 2000, s. 29
- ¹⁰ Vrijhof og Waardenburg 1979, s. 1
- ¹¹ Se til dette poenget: http://www.dagbladet.no/2010/12/06/kultur/holmenkollen/innenriks/kong_olav/kong_harald/14595962/ <http://studenterksamfundet.no/vis.php?ID=4735>, begge lest 19.08.11
- ¹² Universitetet i Bergens nettsted:
<http://www.hf.uib.no/i/ikk/ansatte/torunn.htm>, lest 20.08.11
- ¹³ Eksempler på dette er Marander-Eklund m.fl. 2007 og Aadnanes 2011, s. 217
- ¹⁴ Eksempler på dette er Repstad 2010 og Skoglund 2011.
- ¹⁵ Vrijhof og Waardenburg 1979, s. 2
- ¹⁶ Vrijhof og Waardenburg 1979, s. 2
- ¹⁷ Bellah 1967
- ¹⁸ Vrijhof & Waardenburg 1979, s. v-vii
- ¹⁹ Sharot 2001, s.13
- ²⁰ Endsjø og Lied 2011
- ²¹ Musk 1984, s. 20
- ²² Musk 1984, s. 20-21
- ²³ Furseth og Repstad 2003, s. 130
- ²⁴ Opsal 1994 og 2005, kap. 12
- ²⁵ Furseth og Repstad 2003, s. 130-132

Litteratur:

- Bellah, Robert N. (1967): 'Religion in America'. *Dædalus*
- Dahl, Tove Stang (1992): *Den muslimske familie*. Oslo: Universitetsforlaget
- Endsjø, Dag Øistein og Liv Ingeborg Lied (2011): *Det folk vil ha. Religion og populærkultur*. Oslo: Universitetsforlaget
- Engelsviken, Tormod, Rolv Olsen & Notto R. Thelle (red.) (2011): *Nye guder for hvermann? Femti år med alternativ spiritualitet* Kyrkjefag Profil nr. 15, Trondheim: Tapir Akademisk.
- Furseth, Inger & Pål Repstad (2003): *Innføring i religionssosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget
- Godt sagt. Ordspåk. Aforismer. Visdomsord. Sitater.* (2002) Oslo: JW Cappelens forlag AS
- Marander-Eklund, Lena, Sofie Strandén, Nils G.Holm (red.) (2007): *Folkliga föreställningar och folkelig religiositet : festskrift till professor Ulrika Wolf-Knuts*. Åbo: Åbo akademis förlag
- Musk, Bill (1984): *Popular Islam: An Investigation into the Phenomenology and Ethnotheological Bases for Popular Islamic Piety and Practice*. Pretoria: University of South Africa
- Nasr, Seyyed Hossein (1985): *Ideals and Realities of Islam*. London: Unwin Hyman
- Opsal, Jan (1994): *Lydighetens vei. Islams veier til vår tid*. Oslo: Universitetsforlaget
- Opsal, Jan (2005): *Islam. Lydighetens vei* (Rev. utg. av Opsal 1994) Oslo: Universitetsforlaget
- Repstad, Pål (red.), (2010): *Norsk bruksteologi i endring. Tendenser gjennom det 20. Århundre*.
- Romarheim, Arild (1977): *Moderne religiøsitet. En oversikt over ca.30 nyere bevegelser og retninger som arbeider aktivt i dagens Skandinavia*. Oslo: Aschehoug forlag
- Romarheim, Arild (2000): 'Familieukeblader som barometer på folkelig religiøsitet'. Engedal, Leif Gunnar & Arne Tord Sveinall (red.) *Troen er løs* (s. 97-116). Trondheim: Tapir Akademisk.
- Romarheim, Arild (2011): 'Nyåndelig folkereligiøsitet'. I Engelsviken, Tormod, Rolv Olsen & Notto R. Thelle (red.) *Nye guder for hvermann? Femti år med alternativ spiritualitet* (s 41-59) Kyrkjefag Profil nr. 15, Trondheim: Tapir Akademisk.

- Sharot, Stephen (2001): *A Comparative Sociology of World Religions. Virtuosos, Priests, and Popular Religion*. New York and London: New York University Press
- Skoglund, Audhild (2011): *Sekter* Oslo: Humanist forlag
- Vogt, Kari (2000): *Islam på norsk. Moskeer og islamske organisasjoner i Norge*. Oslo: J.W. Cappelens forlag
- Vrijhof, Pieter Hendrik & Jacques Waardenburg (1979): *Official and Popular Religion. Analysis of a Theme for Religious Studies*. The Hague/Pairs/New York: Mouton Publishers
- Aadnanes, Per M. (2011): Frå demonfrykt til engletrøyst. Korleis folkereligjøsiteten vart nyreligiøs. I Halse, Per, Arne Redse, Asbjørn Simonnes og Per Magne Aadnanes (red.): *Guds folk og folkets Gud. Artiklar om kyrkjeliv og gudstru i historie og samtid. Festskrift til Birger Løvlie*. Kyrkjefag Profil nr. 13. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag

Jan Opsal, f. 1953. Dosent, religionsvitenskap, Misjonshøgskolen. Han har islam som spesialområde og har blant annet skrevet boken *Islam. Lydighetens vei*, Universitetsforlaget, Oslo 2005, foruten en rekke vitenskapelige artikler og lærebøker for ulike skoleslag.

Folk Religion and Folk Religiosity

The article discusses the use of analytical categories like "Folk Religion" and "Folk Religiosity" in studies of popular religious phenomena. A cluster of terms with similar definitions is identified and discussed, especially with regards to their dichotomic relations to another set of terms including Official Religion, Institutional Religion and Normative Religion. There are important keys to be found in the dichotomic relations between these terms with regards to how these concepts may be understood and function in scholarly works. As a specific term or set of terms may be integrated in a certain discourse, this involves also issues of power related to the choice of terms and how they are defined.